

likte Kur'an ve hadis tahsili yaptı ve bu ilimlerde geniş bilgi sahibi oldu. Hâmisi Halife Kâdir-Billâh'ın (991-1031) hizmetine girip divanda kâtiplik, posta ve haberleşme idareciliği gibi görevler üstlendikten sonra geniş edebî kültürü, hat sanatındaki mahareti, mektup ve şiir yazmadaki kabiliyeti ile kısa zamanda şöhrete kavuştu. Fevkalâde zeki, nüktedan ve hazırcevap olduğundan üstün bir mizah kabiliyetine sahipti. Yaptığı nüktelerle insanları güldürür, etkileyici üslûbuyla dargınları barıştırdı. Mizah ve nüktedanlıktaki maharetinin yanı sıra mûsiki sahasında da geniş bilgi sahibi idi. Bütün muganniyeleri, söyledikleri şarkıların şairlerini ve bunların mânaları hakkındaki rivayetleri bilirdi.

Devlet adamlarının sohbet ve eğlence meclislerinde Bettî mutlaka bulunurdu. Bu sebeple kendisi devlet ricâlinin yakın ilgi ve ihsanlarına mazhar olmuştur. Büveyhî hânedanı çevresinde de zekâsı ve nüktedanlığı ile temayüz etmişti. Nitekim Emîr Bahâüddeve'nin dostluk ve iltifatını, Vezir Fahrülmülk Ebû Gâlib b. Halef'in de takdirini kazanıp ihsanlarına nâil olmuştu. Ebû Ali el-Hâtîmî, Bettî'nin hasletlerine dair *el-Muğassel* adıyla bir kitap yazmıştır (Ömer Ferrûh, II, 571).

Şiirleri lafız, mâna ve sanat bakımından orta seviyededir. Şiirlerini irticâlen söyler, iyi bir râvi olmasına rağmen güçlü şairleri taklit ederek şiirini düzeltme yoluna gitmezdi. Fıkıhta Hanefî, itikadında Mu'tezilî olan Bettî'nin 403 Şâbanında (Mart 1013) öldüğü söylenmekte ise de Hatîb el-Bağdâdî onun 20 Şâban 405 (13 Şubat 1015) tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir.

Kaynaklarda Bettî'nin, muhtevaları bilinmeyen, ancak biyografik mahiyette oldukları tahmin edilen *Kitâbü'l-Ķâdirî*, *Kitâbü'l-'Amîdî* ve *Kitâbü'l-FaĶrî* adlı üç eser kaleme aldığı zikredilmektedir. Fakat bu eserleri günümüze kadar ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tenühî, *Nişvârü'l-muĶâdara* (nşr. Abbûd eş-Şalecî), Kahire 1391-93/1971-73, IV, 256; V, 224, 225; Hatîb, *TârîĶu Bağdâd*, IV, 320; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 263; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, III, 254-270; a.m.f., *Mu'cemü'l-büldân*, I, 334; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 251; a.m.f., *el-Lübâb*, I, 120; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 231-234; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 71; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 165; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, I, 319; Ömer Ferrûh, *TârîĶu'l-edeb*, II, 571; Ed., "Abu'l-Hasan al-Battî", *El² Suppl.* (İng.), s. 23.

MUSTAFA KILIÇLI

BETÛL

(بتول)

HZ. MERYEM VE
HZ. FÂTMA İÇİN KULLANILAN
"İFFETLİ VE NAMUSLU KADIN"
ANLAMINDA BİR SIFAT
(bk. FÂTİMA; MERYEM).

BEVL

(البول)

Arapça'da idrarın karşılığı olup dinen pis maddelerden (*necâset**) sayılmıştır. Hz. Peygamber müslümanların bevl hususunda hassas davranıp bunu elbise ve vücutlarına bulaştırmamalarını emretmiş, kabir azabının daha çok idrardan sakınmaktan doğduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Vuđû²", 55, 56; Müslim, "Tahâret", 111).

Küçük bir çocuğa da ait olsa insan idrarının necis olduğu ve temizlenmesi gerektiği noktasında fikir birliği içinde bulunan İslâm âlimleri, sadece anne sütü ile beslenen bebeklerin idrarının nasıl temizleneceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in de aralarında bulunduğu bazı âlimler bebeklerin idrarı ile kirlenen yaygı ve elbisenin kirlenen yere sadece su serpmek gibi basit usullerle temizlenebileceğini söylemişlerse de Hanefî ve Mâlikî bilgileri büyüklerin idrarında olduğu gibi bunların da ancak yıkanarak temizleneceği görüşünü benimsemişlerdir.

Hanefî ve Şâfiî fakihleri bütün hayvanların bevlini necis kabul ederken İmam Mâlik, Ebû Hanîfe'nin talebesi İmam Muhammed ve Ahmed b. Hanbel eti yenen hayvanların bevlinin temiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf sadece namaza engel olma konusunda eti yenen hayvanların bevlini necâset-i hafîfe saymışlardır.

Miktarı ne olursa olsun idrar abdestin bozulmasına sebep teşkil eder. Bir rahatsızlıktan dolayı idrarını tutamayanlar, bu halin kendilerinde sürekli olması durumunda özürlü sayılırlar ve abdest konusunda özel hükümlere tâbi olurlar (bk. ÖZÜR).

HZ. PEYGAMBER, insan ve hayvan sağlığı için zararlı olabilecek yerlere, mesele durgun suya (Buhârî, "Vuđû²", 68; Müslim, "Tahâret", 94-96), su kaynağına, yo-

la, gölgeliklere (İbn Mâce, "Tahâret", 21), hayvanların barınabileceği yuvalara (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 16; Nesâî, "Tahâret", 129) bevedilmesini yasaklamıştır. Bevedecek kişi bulunduğu yere göre üzerine idrar sıçramaması için gerekli tedbirleri almalı ve kibleye karşı durmamaya da dikkat etmelidir (Müslim, "Tahâret", 57; Tirmizî, "Tahâret", 6). İmam Mâlik ve Şâfiî, kapalı yerlerde bevedilmesi halinde kibleye dönmenin sakıncalı olmadığını söylemişlerdir. Bazı âlimler Hz. Peygamber'in uygulamasına dayanarak bir mazeret olmadıkça ayakta bevedilmesini hoş karşılamamışlardır. İmam Mâlik üzerine sıçratmamak şartıyla ayakta bevetmede bir mahzur bulunmadığını, ancak sıçratma söz konusu ise bunun mekruh olduğunu belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Vuđû²", 11, 55, 56, 59, 60, 66, 68, "Cihâd", 37; Müslim, "Tahâret", 57, 59, 73, 94-96, 101, 111; İbn Mâce, "Tahâret", 13, 14, 17, 21, 25, 26, 177, "Tib", 30; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4, 9, 11, 16, 36, 135, 136, "İudûd", 3; Tirmizî, "Tahâret", 5-8, 51, 53, 55, 112, 154, "Et'ime", 38; Nesâî, "Tahâret", 16, 18, 24, 26, 45, 129, 139, 188-190, "Cenâ'iz", 116, "Tahrimü'd-dem", 7; Serahsî, *el-Mebsûl*, I, 54-55; Kâsânî, *Bedâ'î*, I, 88; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 70; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herâs), I, 39-41, 162-165; II, 86, 88, 89, 91, 92, 96, 97; a.m.f., *el-Kâfi* (nşr. Züheyr eş-Şâvîş), Beyrut 1402/1982, I, 8, 9, 50, 51, 86, 91; Nevvî, *ŞerĶu Müslim*, III, 154, 165, 166, 187, 195; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muwaĶĶî'in*, II, 61-62; Aynî, *Ümdetü'l-Ķârî*, Kahire 1392/1972, III, 10; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 46; Şevkânî, *Neylül-evlâr*, I, 61-62; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muĶtâr*, I, 210, 305, 318; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 101-104.

RAHMİ YARAN

BEVN-KEVN

(bk. KEVN).

BEVVÂB

(bk. KAPICI).

BEY

Türkler'e ait eski bir unvan.

Türkmenler'de **beg** (bek), Doğu Türkçesi'nde **big**, Kazaklar'da **bî** veya **bîy** şeklinde kullanılan bu eski Türk unvanı Osmanlı Türkçesi'nde **bey** şeklini almıştır. İlk defa Orhun kitâbelerinde ve Uygur metinlerinde rastlanılan bu kelime, birçok Doğu ve Batı kaynaklarının verdiği

bilgilere göre çeşitli Türk devletlerinde, gerek Müslümanlığın kabulünden önce gerekse müslüman oluşlarından sonra bir unvan olarak kullanılmıştır.

Altay dilleriyle uğraşan ilim adamları beg unvanı ile *begi* (Moğol), *bögin* (Jüçen) ve *beyle* (Mancu) unvanları arasında kesin bir münasebet bulunduğunu söylerler. E. Blochet'den W. Kotwicz'e kadar çeşitli dilcilerin bunun Çinliler'deki pek unvanından alındığını iddia etmelerine karşılık, Sâsânî hükümdarlarına verilen *bağa* yani "tanrı" kelimesinden alınmış olması ihtimalini ileri sürenler de vardır. Menşei ne olursa olsun bu unvanın önce Türkler tarafından kullanıldığı, diğer Altay kavimlerinin de büyük bir ihtimalle bunu Türkler'den aldıkları söylenebilir.

Kelime Göktürkler devrinde kabile veya çeşitli kabilelerden meydana gelmiş daha büyük toplulukların başında bulunanların taşıdıkları bir unvan olup han veya kağan unvanından daha aşağıdır. Kırgızlar'ın reisi Barsbay'a Göktürk hükümdarı tarafından kağan unvanının verilmesi de bu görüşü doğrular. Orhun kitâbelerinde bu mefhum asiller sınıfını ifade etmektedir. Hükümdar ailesine mensup prensler bu zümreye girdikleri gibi herhangi bir nüfuz ve yetki sahibi olan memurlar da bu unvanı alırlar. Proto Bulgarlar, Uygurlar ve Hazarlar'da da bu unvanın mevcut olduğu bilinmektedir.

Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden sonra da bu unvan yaklaşık aynı mefhumları koruyarak devam etmiştir. Karahanlı Devleti'nin büyük memurları da bu unvanı taşıyordu (Semerkant Hükümdarı Ali Tegin'in kethüdâsı Mahmud Beg gibi). Selçuklu İmparatorluğu'nu kuran ilk Oğuz reisleri de önceleri sadece beg unvanına sahiptiler (Tuğrul Beg gibi). XI ve XII. yüzyıllarda Oğuz ve Karluk kabile reisleri de *beg* (Lâçin Beg, Tütî Beg) unvanını taşıyorlardı. XI. yüzyılda Karahanlılar'da görülen *begeç* unvanı da (*Divânü lugâti't-Türk*, I, 297 vd.) *begin* küçültmeli şeklindedir.

Büyük Selçuklular'dan itibaren çeşitli Türk devletlerinde beg unvanı Arapça "emîr" karşılığı olarak kullanılmıştır; "emîrül-cüyüş" yerine "cüyüş begi", "emîrül-ümerâ" yerine "beglerbegi" gibi. İlhanlılar ve Altın Orda'da konuşma dilinin resmî dil üzerindeki tesiri daha da

artmış ve emîr karşılığı beg daha çok kullanılır olmuştur (ulus begi, tümen begi, min begi, yüz begi ve on begi gibi).

Birtakım küçük Türk sülâlelerine mensup hükümdarlar ve prensler daha çok emîr ve beg unvanlarını kullanmışlardır. Osmanlılar'ın ilk hükümdarları, Anadolu beylikleri (meselâ Aydınoğulları'nda sülâlenin büyük reisine "ulu beg" denilmesi gibi), Karakoyunlu ve Akkoyunlu hükümdarları da hep beg unvanını taşımışlardır. XIV. yüzyılda Celâyirîler'in, hatta Cengiz soyuna mensup olan Timur'un bile emîr veya beg unvanını tercih ettikleri görülmektedir. XV. yüzyılda Timurular da aynı geleneği devam ettirmişlerdir. Beg kelimesi unvan olarak daima ismin sonuna geldiği halde bunun yerine Arapça'sı kullanıldığı zaman başa getirilmiş (Ali Şîr Beg gibi veya Mîr Ali Şîr), ancak birleşik özel isim olunca ismin başına getirilmiştir (Beg Tegin, Beg Timur gibi).

Hint yarımadasında Türk-Moğol neslinden gelenler asalet gereği isimlerinin sonuna beg kelimesini eklerler. Bunun müennesi de Hindistan-Türk saraylarında *begüm* olarak geçer. Bununla birlikte beg kelimesinin kadın isimlerinde de kullanıldığı görülür (İlhanlı Hükümdarı Olcaytu'nun kızı Satı Beg Han gibi).

Beg unvanı Safevîler devrinde eski önemini kaybetti. Safevî hükümdarları "şah" unvanını kullandıklarından yalnız kabile reisleri ve yüksek memurlar beg unvanını taşımaya başladılar. Devletin ileri gelenlerine ise önce "sultan" ve onun da üstünde olarak "han" unvanları verilmeye başlandı. Beylerbeyi unvanı gerek Anadolu Selçukluları ve İlhanlılar'da, gerekse Osmanlılar'da önemini uzun süre korudu. XIX. yüzyılda "devlet müteahhidi" mânasına gelen *beylikçi* kelimesi, sadâret dairesinin büyük memuriyeti olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir.

II. Meşrutiyet'ten sonra orduda binbaşı ile miralay (albay) rütbesi arasında görev yapan subaylar bey unvanı ile anılırdı. Cumhuriyet devrinde 26 Kasım 1934 tarih ve 5290 sayılı kanun gereğince çeşitli unvanlar gibi bey unvanı da kaldırılmıştır. Bununla birlikte konuşma ve yazışmalarda bey kelimesi bugün de kullanılmaktadır.

Bey kelimesi Osmanlı hâkimiyetinden sonra çeşitli Balkan dillerine de girmiş-

tir. XIX. yüzyılda İran'da Kaçarlar Devleti'nin askerî teşkilâtında da *big-zâde* unvanını taşıyan bir kısım subaylar yüksek ailelere mensup oldukları için bu unvanı almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk, I, 297 vd.; Doerfer, *TMEN*, II, 377-379, 389-413; Räsänen, *Versuch*, s. 67; Clauson, *Dictionary*, s. 322-323; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhaki, *Târîh*, Tahran 1309 hş., I, 420; K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprung*, Heidelberg 1927, s. 24; C. Brockelmann, *Hofsprache in Alttürkestan*, Verzameling van Opstellen 1929, s. 223; Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarországon Kialakulása*, Budapest 1930, s. 212; M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (nşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981, s. 46-54; a.m.f., "Bey", *İA*, II, 579-581; K. Kadlec, *Introduction à l'étude Comparative de l'histoire des Peuples slaves*, Paris 1933, s. 68; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, Leningrad 1934; A. Belin, "Notice sur les Chrestomathies Orientales", *JA*, sy. 2 (1842), s. 38; E. Blochet, "Introduction à l'histoire des Mongols", *GMS*, XII (1910), s. 92; W. Kotwicz, "Contributions aux études altaïques", *A. B. Collectanea Orientalia*, Vilno 1920, nr. 2, s. 38-54; Ch. Samaran, "Bay", *EI*² (İng.), I, 1110-1111; L. Bazin — H. Bowen, "Beg or Bey", *a.e.*, I, 1159.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

BEY

Tunus'ta XVII. yüzyıl başlarından 1957'ye kadar hüküm süren mahallî valilerin unvanı.

Tunus XVI. yüzyılda, artık iyice zayıflayan Hafsî hânedanı zamanında İspanyollar tarafından işgal edildi. Bunun üzerine İslâm dünyasını temsil eden Osmanlı Devleti 1574'te Vezir Koca Sinan Paşa serdarlığında ve Kılıç Ali Paşa kumandasında bir donanma göndererek Tunus'u İslâm birliğine dahil etti. Böylece Kuzey Afrika'nın bu bölgesi ikinci bir Endülüs olmaktan kurtarıldı. Sinan Paşa İstanbul'a dönerken Tunus'ta 4000 yeniçeri bıraktı. Her 100 yeniçerinin başında bir bölükbaşı bulunuyordu. Bu bölükbaşılar Tunus divanının tabii üyesi idiler. Tunus eyaletinin başına beylerbeyi olarak Koca Haydar Paşa, Tunus için sancak beyi sayılabilecek emîrül-evtânlığa da Ramazan Bey tayin edildi. Emîrül-evtânın başlıca görevi taşrada asayiş sağlaması ve vergileri toplamaktı.

Osmanlı devlet merkezinden çok uzak olan Tunus'ta kendi başlarına kalan bö-